

IZ MARULIĆEVE DAVIDIJADE

1. I 257 *Post hunc Aminadab lateri succinxerat hastam*

Taj se stih nalazi u odlomku, u kojem se opisuje naoružanje Davidove troje braće (I 255—261), a odnosi se na srednjega brata Aminadaba. Najstariji, Helijab, nosi koplje (*hastam*), a najmlađi, Samas, luk i tobolac sa strijelama. Kad bi lekcija *hastam* u I 257 štampanog izdanja *Davidijade* bila točna, u tom opisu ne bi bilo razlike u naoružanju između Helijaba i Aminadaba. Napominjem, da je ta riječ na mikrofilmskoj snimci Marulićeva autografa nepotpuno sačuvana i nejasno napisana. Budući da se u Bibliji ne spominje, kako su Davidova braća bila naoružana, njezin nam tekst ne može pomoći. Kad je već Marulić unio u svoj ep taj opis, teško je vjerovati, da bi za dvojicu od trojice bio naveo potpuno isto oružje. Neodrživost lekcije *hastam* još jače pokazuje izraz *lateri succinxerat*, jer se ratnici nisu nikada opasivali kopljem. Mjesto *hastam* očekujemo na tome mjestu riječ sa značenjem mač. Kako je u prethodnoj riječi *succinxerat*, koja ispunjava peti metar, zadnji slog uzet kao kratak, slijedeća se riječ mora započinjati vokalom ili sa *h* i vokalom. U rukopisu se jasno vidi, da je početno slovo zadnje riječi u stihu *h*, zbog čega je ta nejasna riječ i pročitana kao *hastam*. Zato je trebalo pronaći riječ od dva sloga, koja se započinje sa *h*, znači mač i odgovara napisanoj Marulićevoj riječi. To je imenica *harpe* (od grčkog ἄρπη), kojoj je značenje: zavinut mač, *ensis falcatus*. Doduše, ona se ne javlja baš često u latinskom jeziku, ali je ima i Ovidije. Isp. *Met.* 5, 69

Vertit in hunc harpen spectatam caede Medusae

Kako imenica *harpe*, odnosno njezin akuzativ *harpen*, potpuno ispunjava sve navedene uvjete, možemo je smatrati sigurnom lekcijom i njome zamijeniti riječ *hastam* u I 257.

2. I 492—493 *Atque illi pugnax, quem secum gesserat ensis Praebuit oblatas cervices victus et ora.*

Zadnja riječ prvoga od ta dva stiha ima u rukopisu oblik *ensi*. Kako se nalazi na samom rubu stranice mikrofilma, bilo je moguće, da je krajnje slovo ispalo, kako se to dogodilo na

više mjesta u završetku stihova *Davidijade*. Vjerojatno je zato kod očitavanja mikrofilma oblik *ensi* uzet kao nepotpun, pa mu je dodano -s. Time je *ensis* s atributom *pugnax* postao subjektom rečenice. No kontekst jasno pokazuje, da je oblik *ensi* potpun: *Atque victus oblatas cervices et ora praebuit illi ensi, quem pugnax secum gesserat*. Subjekt je naime *Golias* iz prethodnoga teksta. Zato oblik *ensis* u štampanom izdanju treba prema lekciji rukopisa izmijeniti u *ensi*.

3. II 161 *Merces magna, labor parvus . . . caede*

Tako glasi taj stih u štampanom izdanju. Marulić je u njemu precrtao sve riječi osim prve dvije i *caede* i ispravak naveo in margine. Nažalost od tog ispravka vidljiva je na mikrofilmu samo riječ *est*. Zato treba pokušati, ne bi li se mogla nekako rekonstruirati bar prvotna redakcija toga stiha. Praznini u štampanom izdanju odgovara samo jedna, teško čitljiva riječ od četiri slova. Pročitao sam je kao *vade*. No i s tom dopunom stih ima samo pet metara. Međutim, iza riječi *caede* vidljiva su na samom kraju nepotpuna rečenica dva p, od kojih prvi nosi zavinutu crtu, pa ih čitam kao *prop . . .* To je nepotpuno sačuvani šesti metar. Prva se, dakle, redakcija toga stiha može, doduše nepotpuno, rekonstruirati ovako:

Merces magna, labor parvus, vade caede prop . . .

Mogao bi tko prigovoriti lekciji *vade* iz prozodijskih razloga. Glagol *vado* ima dugo a, a na tome mjestu uzeto je kao kratko. No baš ta činjenica govori u prilog toj lekciji. Po mojem mišljenju, Marulić je naknadno primijetio tu svoju prozodijsku griješku i zato stih emendirao. On je naime i neke druge stihove mijenjao upravo zbog prvotnih prozodijskih netočnosti¹⁾.

4. II 109 *Polluat ipse suas eius ne sanguine <dextras>*.

Taj se stih odnosi na kralja Saula, koji želi Davidovu smrt. Šalje ga u opasnu bitku, da ondje pogine, kako sam ne bi okaljao ruke njegovom krvi. Marulić je uzeo plural *suas dextras* mjesto *suam dextram* vjerojatno zato, da izbjegne hijat *suam eius*. To mu, uostalom, nije bilo prijeko potrebno, jer je hijat u cezuri dopušten. Kasnije je ipak primijetio, da izraz *suas dextras*, kad se tiče samo jednog čovjeka, nema opravdanja, jer svatko ima jednu desnicu. Zbog toga je *dextras* zamijenio in margine drugom riječi, od koje je na mikrofilmu vidljiv samo početak *pa . . .* To se s potpunom sigurnosti može dopuniti u *palmas*. Riječ *palma* javlja se u *Davidijadi* više puta;

¹⁾ Primjere takva ispravljanja naveo sam u članku *O prozodiji u Marulićevoj Davidijadi*, ZA, V 1 (1955), str. 108 i 109.

isp. na pr. III 24 . . . *tensisque ad sydera palmis*, III 477 . . . *Praeessis ad pectora palmis*, IV 149 . . . *geminas ad sydera palmas*.

5. III 63 *Rex Saul, ut sacrum celeri pede contigit Aioth*

Pred Saulovim bijesom David se zajedno s prorokom Samuelom sklonio u selo *Naioth*, koje se navodi u 10. i 50. stihu III. knjige. Pošto je dvaput uzalud slao svoje vojnike, da uhvate Davida, naposljetku sam se Saul zaputi tamo, naime u *Naioth*. Odjednom u III 63 umjesto *Naioth* nalazimo oblik *Aioth*. Zašto je Marulić izmijenio oblik tog imena, kad je u istom odlomku već dvaput nazvao to selo imenom *Naioth*? Odgovor na to pruža nam metar. Predzadnja riječ *contigit* uzeta je s metričkom vrijednošću daktila. Kako se završava na konsonant, tu metričku vrijednost može imati, samo ako se slijedeća riječ počinje vokalom. Iza *contigit* nije dakle iz metričkih razloga mogla slijediti riječ *Naioth*. Mjesto da taj stih preradi, Marulić je jednostavno promijenio *Naioth* u *Aioth* i tako dobio pravilan heksametar. Zaista neobična licentia poetica, iako se tu radi o jednom od židovskih geografskih imena, za koja je Marulić u uvodnom dijelu posvete *Davidijade* kardinalu Grimaniju izrijeком spomenuo da zadaju poteškoće pri prenošenju na latinski jezik.

Ipak ta krupna i neobična pjesnička sloboda postaje znatno manja, ako dopustimo, da je Maruliću bila poznata i druga lekcija: *Aioth* (grč. 'Αυάθ)²⁾. U tom slučaju ne bismo mogli kazati, da je pjesnik samovoljno okrnjio oblik *Naioth*, nego da je za isto geografsko ime uzeo u malom razmaku dvije varijante, što je, dakako, također dosta velika licentia poetica.

6. U V 149, 167 i 197, a tako i u proznom sadržaju V. knjige i u *Tropološkom tumačenju Davidijade* Marulić konsekventno upotrebljava oblik *cyphus*. U grčkom tekstu Biblije odgovara mu riječ φαρός, a u latinskom *scyphus*. Metrički razlozi nisu ponukali pjesnika, da se odluči za taj oblik, jer se metrička struktura stihova, u kojima stoji *cyphus*, ne bi nimalo izmijenila, da je u njima mjesto njega oblik *scyphus*. Riječ *cyphus* ne javlja se uopće kod rimskih pisaca, pa ga nema ni *Thesaurus*. *Du Cange* navodi: *cyphus pro scyphus*. Kod te je dakle riječi Marulić dao prednost srednjovjekovnom obliku pred biblijskim i klasičnim.

7. VI 131 . . . *Saul ipse loco Saulis simul armiger illo*

Početak stiha u rukopisu je potpuno oštećen, vjerojatno od vode, tako da se od prve riječi ne vidi nijedno slovo.

²⁾ Isp. *The Old Testament in Greek according to the Septuagint* edited by Henry Barclay Swete D. D., vol. I. Cambridge 1925, str. 585.

Prema praznom prostoru može se zaključiti, da je riječ, koje više nema, imala najviše dva do tri slova. Mislim, da se s dosta vjerojatnosti može uzeti, da je to bila riječ *Rex*. U prvom dijelu *Davidijade*, gdje se Saul češće spominje, jedanaest stihova (I 300 i 331, II 451 i 526, III 63, 211 i 307, IV 84, 125 i 199, V 340) započinje se riječima *Rex Saul*, a jedan od njih (I 300) i s dodatkom *ipse* kao u ovom oštećenom stihu.

Kao druga mogućnost mogla bi se uzeti riječ *Et*. U prvooj naime redakciji stih VI 131 imao je oblik:

... *Saul ipse loco simul et suus armiger illo*

U takvoj redakciji početno bi *Et* služilo za isticanje: I sam Saul i ujedno njegov štitonoša (padoše). Ipak mi se nadopuna sa *Rex* čini vjerojatnijom.

8. VII 218 *Coniugii qui iura sui confuderis ultro*

U konačnoj redakciji stiha Marulić je riječi *Coniugii* i *sui* zamijenio drugima, koje je napisao in margine. Ti su ispravci navedeni u štampanom izdanju u bilješci na str. 124: *illius* i *ytho* ... Drugi mi je ispravak bio sumnjiv, jer se tako ne započinje nijedna riječ u latinskom. Zato sam to mjesto usporedio s mikrofilmom i ustanovio, da je Marulićev znak za ispravak, napisan u tekstu i ponovljen in margine, krivo pročitano kao *y*. Od toga drugog ispravka vidljiva su prva tri slova: *tho* ..., no po njima možemo potpuno sigurno utvrditi, da je to riječ *thori*. S uvrštenim pjesnikovim ispravcima taj stih glasi:

Illius qui iura thori confuderis ultro.

9. VII 309 *Hanc Abnerus enim quare prior [aderat] urbem?*

Takva lekcija toga stiha ne može se prihvatiti već iz metričkih razloga, jer oblik *aderat* sa tri kratka sloga ne odgovara petom metru heksametra. Osim toga oblik *prior* nije opravdan kontekstom. Napominjem, da je tekst na tome mestu zamrčen, pa su riječi teško čitljive. Mjesto *prior aderat* čitam *penetraverat*. Taj oblik, koji se daje nazreti, potpuno odgovara i metrički i sadržajno.

10. VII 318 *Venit. At exceptum ... ore salutat.*

U izdanju *Davidijade* na tome je mjestu praznina zbog gotovo nečitljiva teksta. Bio sam siguran, da se tu krije atribut imenice *ore* i da zacijelo ima značenje: vedar, veseo, prijazan ili sl., jer Marulić tu iznosi, kako je Joab na prijeveru domamio k sebi Abnera i lijepo ga primio, da bi ga mogao mučke ubiti. Dugo sam lečom ispitivao to mjesto i napokon našao traženi atribut. On glasi *laeto*. Slijedeća mi je riječ zadala još više muke. Početno naime *s* ima zavinut gornji kraj, tako

da se čini, da je to neki znak poviše riječi. Kad sam to ustanovio, dobio sam lekciju *satis*, koja odgovara i metrički i sadržajno. Tako dopunjen stih glasi:

Venit. At exceptum laeto satis ore salutat.

Isp. II 409 ... *placido satis accipit ore.*

11. VIII 175—176 *Sic solet irasci atque iras exposcere poenas*
Offensum numen

Prvi je stih metrički pravilan, ali je gramatički i sadržajno nejasan odnos između *iras* i *poenas*. Zato mi je taj stih bio opravdano sumnjiv. Na mikrofilmu se vidi, da pjesnik nije napisao *iras*, nego *has*. (Zacijelo je riječ očitana kao *Irās*, jer Marulić ponekad i opće imenice piše majuskulom.) Tako smisao stiha postaje sasvim jasan. Doduše, nakon te zamjene u stihu se stvara hijat *irasci atque*, ali on je dopušten, jer se tu nalazi *caesura semiquinaria*.

12. IX 204—206 ... *tunc rex caelare prophanum*
Solicitus facinus revocare mandat Uriam
Ad se quam primum a castris valloque loabi.

U tom tekstu metrički je nepravilan stih IX 205, jer mu je četvrti metar (-cārè) trohej. Osim toga, uz *mandat* ne može stajati aktivni infinitiv, jer nalog nije izdan određenom licu. Jedna i druga griješka uklanja se ispravkom aktivnog infinitiva *revocare* u pasivni *revocari*. No u Marulićevu rukopisu stoji ipak *revocare*, pa je prema tome lekcija štampanog izdanja točna. Teško je opet vjerovati, da je Marulić počinio takvu pogriješku. Zato smatram, da je to lapsus calami, kakvih ima još nekoliko u rukopisu *Davidijade*³⁾.

13. X 321—323 *Nondum tota necis fraternae iniuria regis*
Exciderat languenti animo ... tique repostum
Viscera carpebat facinus

Na mikrofilmu rukopisa jako je zamrčen prvi dio riječi ... *tique*, pa je tako u izdanju *Davidijade* ostala praznina. Bez druge pomoći bilo bi je gotovo nemoguće ispuniti. No tu nam pomaže Vergilije. Navedeni su naime stihovi nedvojbena reminišcencija na *Aen.* 1, 25—27:

Necdum etiam causae irarum saevique dolores
Exciderant animo; manet alta mente repostum
Iudicium Paridis

³⁾ Isp. moj članak *O tekstu prvoga izdanja Marulićeve Davidijade*, ŽA, V 1 (1955), str. 102.

Vergilijev završetak stiha *Aen.* 1. 26 *mente repostum* upućuje nas, da u . . . *tique* potražimo riječ *mentique*. Rukopis to doista potvrđuje, jer se, kad znamo što tražimo, mogu pronaći konture slovâ *men*. Mjesto Vergilijeva ablativa *mente* Marulić je uzeo dativ *menti*, jer mu je zbog metra drugi slog te riječi morao biti dug. Oblikom *mentique* sigurno se dopunjuje praznina u navedenom stihu.

14. Opisujući vojsku Judina plemena, koja pod Amasinim vodstvom kreće na neprijatelja, Marulić XII 196—199 kaže, da je

. . . *Liciis instructa sagittis,*
Arcubus Ithireis, fundis Balearibus, hastis
Cuspidis Etholae, gladiis, quos Norica tellus
Quosque Calibs gelida fulgentes mittit ab Arcto.

U tim stihovima svaka vrsta oružja ima svoj epitet ili po rodu, koji tim oružjem vješto rukuje, ili po zemlji, gdje se izrađuje. Sve je tu u redu, jedino je nejasan epitet *Etholae* (Marulićeva netočna grafija mjesto *Aetolae*) u izrazu *hastis cuspidis Etholae*. Kakva su to koplja s etolskim šiljkom? Etoljani se nisu posebno isticali kao vrsni kopljanici niti je Etolija bila poznata zbog ruda, od kojih su se kovali šiljci koplja. Zašto se onda na tome mjestu spominje pridjev *Etholus*? Što je pjesnik time htio kazati? Neki je razlog zacijelo imao. Plinije, VII 201 kaže: (*invenisse dicunt*) *lanceas Aetolos, iaculum cum ammento Aetolum, Martis filium*. Možda je Maruliću bilo poznato to Plinijevo mjesto, odnosno tradicija, da su koplje izumili Etoljani, pa je zato za *cuspis* uzeo epitet *Ethola*. To bi moglo biti, ali mi se ne čini posve sigurnim. Pokušat ću zato da Marulićev epitet *Etholae* objasnim na drugi način. Svi ostali epiteti iz spomenutih stihova nalaze se kod rimskih pjesnika. Pogledajmo, nije li Marulić i izraz *cuspidis Etholae* uzeo od kojeg rimskog pjesnika. Taj izraz nalazimo kod Ovidija, *Rem. am.* 159:

Ut semel Aetola Venus est a cusptide laesa

i dva puta kod Marcijala: 7, 2, 3 *Aetolae cuspidis ictus* i 13, 93, 2 *Aetola cecidit cusptide*. Kako je Marulić zacijelo poznavao oba ta rimska pjesnika, vrlo je vjerojatno, da je spomenuti izraz uzeo od jednoga od njih. No ni kod Ovidija ni kod Marcijala *cuspis Aetola* ne označuje etolsko koplje uopće, nego koplje glasovitog Etoljanina. Kod Ovidija to je mitski junak Diomed, poznat iz *Ilijade*, koji je, prema tradiciji, bio rodom iz Etolije, a kod Marcijala mitski junak Meleagar iz Kalidona u Etoliji, glavno lice u priči o Kalidonskom lovu. Marulić je, po mojem mišljenju, uzeo izraz *cuspis Ethola* od Ovidija ili od Marcijala, ali ga je krivo upotrebio. Uvršten

među ostale epitete u navedenim stihovima *Davidijade*, on dobiva posve drugo značenje nego kod dvojice spomenutih rimskih pjesnika.

15. XII 212 *Perforat adversi ventrem. Hic corpore aperto*

Usporedio sam taj stih s mikrofilmom rukopisa, da provjerim, da li je Marulić ostavio hijat *ventrem Hic* na mjestu, gdje je *caesura semiseptenaria*. Našao sam, da lekcija nije točna, jer u rukopisu ne stoji *Hic*, nego *Tunc*. S tim ispravkom stih je pravilan i bez hijata.

16. XIII 216 *Nulli odium ferant, offensas denique censent*

Konjunktiv *ferant* ne odgovara rečeničnoj konstrukciji. On je gramatički koordiniran obliku *censent* u istom stihu i čitavom nizu glagolskih oblika u prethodnim stihovima, koji su svi u indikativu. Morao bi dakle i on biti u indikativu i glasiti *ferunt*. Kod Marulića ta je riječ napisana tako, da njezino četvrto slovo doista najviše naliči slovu *a*. Ipak to se *a* ne završava na vrhu oštrim šiljkom kao inače, nego ima malu udubinu, pa bi se s nategom moglo pročitati i kao *u*. Ako je to ipak *a*, radi se o očitom lapsus-u calami.

17. XIII 389—390 *Ut merear parvo tam magni nominis archon
Excipere hospitio?*

Te riječi upravlja Areuna kralju Davidu i izriče, da je silno počašćen njegovim posjetom. Neobičan je tu oblik *archon*. Po završetku *-on* vidimo, da je to akuzativ latinizirane grčke imenice ἀρχός *vođa, vojvoda*. U Bibliji je na tome mjestu grčki: ὁ κύριός μου ὁ βασιλεύς, a latinski: *dominus meus rex*. Imenicu *archos* ili *archus* ne nalazimo kod rimskih pisaca. Nije navedena u *Thesaurusu*. *Du Cange s. v. archos* daje tumačenje: *archiepiscopus (archos episcoporum)*, a *s. v. archus: princeps vel magistratus*. Kod Marulića značenje joj je: vladar ili kralj. U srednjovjekovnoj poeziji ta se imenica može upotrebiti i za boga. Isp.

*Archos te protegat, qui stellas et polum
Fecit et maria condidit et solum.*

To su stihovi iz ljubavne pjesme nekoga klerika iz Verone u IX. stoljeću upravljene lijepu dječaku⁴).

I na tom, dakle, mjestu Marulić je upotrebio riječ, koja ne pripada ni biblijskom ni klasičnom, nego isključivo srednjovjekovnom latinitetu.

⁴) Isp: Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, II. Aufl. 1954, Bern, Francke Verlag, str. 123.

16. Provjeravajući na mikrofilmu rukopisa tekst štampanog izdanja *Davidijade* našao sam u njemu još neke netočne lekcije. Navodim ih redom po knjigama uz potrebna objašnjenja.

IV 86 — *Terram* treba ispraviti u *Terra*, jer znak ~ nad drugim dijelom oblika *Tera* ne zamjenjuje slovo *m*, nego pokazuje, da ta riječ ima dvostruko *r*.

VII 112 — Pjesnikova zamjena za riječi *a partibus ambis*, napisana in margine, nije *hic inde*, nego *hinc inde re[pen]te*.

X 172 — Riječ *tuta* ispravljam u *tota*, jer se na mikrofilmu vidi, da je drugo slovo *o*. Kao i na nekim drugim mjestima u rukopisu, to *o* nije na vrhu spojeno, pa doista nešto naliči na *u*. Osim toga izraz *penu tuta* nema pravoga smisla.

X 414 Prvotnu lekciju *quosdam destinat* pjesnik je zamijenio sa *certos direxit*. U bilješci pod crtom na str. 165 štampanog izdanja netočno stoji *certas*. To nije atribut uz *urbes*, nego objekt uz *direxit*.

XIII 379 — Sumnjiva mi je bila lekcija *locandum*, jer za njom u idućem stihu slijedi sinonimni glagol *pone*. Našao sam, da je Marulić napisao *dīcandum*.

19. U ovom odjeljku iznosim ispravke proznoga Marulićeva teksta u sadržajima (*argumenta*), koji se nalaze na početku svake knjige. Lijevo je lekcija štampanog izdanja, a desno ispravak.

Arg. I. r. 3 <i>eciendum</i> — <i>eiiciendum</i>	Arg. VII. r. 1 <i>Unguitur</i> — <i>Ungitur</i>
Arg. II. r. 2 <i>praefecit</i> — <i>praeficit</i>	Arg. VII. r. 7 <i>dissident</i> — <i>dissidens</i>
Arg. III. r. 4 <i>queritur</i> — <i>quaeritur</i>	Arg. VIII. r. 10 <i>Thau</i> — <i>Thou</i>
Arg. III. r. 6 <i>accepit</i> — <i>accipit</i>	Arg. IX. r. 6 <i>Bersabam</i> — <i>Bersaben</i>
Arg. IV. r. 5 <i>abscondit</i> — <i>abscidit</i>	Arg. X. r. 2 <i>convivia</i> — <i>convivio</i>
Arg. VI. r. 9 <i>Gelboe</i> — <i>Gelboae</i>	

20. Našao sam nekoliko netočnih lekcija i u tekstu Marulićeve poslanice kardinalu Grimaniju. Navodim ih uz ispravak.

Str. 43. r. 6. <i>expressis</i> — <i>expressi</i>	Str. 44. r. 1. <i>c[r]dorem</i> — <i>odorem</i>
Str. 43. r. 10. <i>Ceterum</i> — <i>Caeterum</i>	Str. 44. r. 4. <i>cultissimique</i> —
Str. 43. r. 22. <i>subsanationes</i> —	<i>excultissimique</i>
<i>subsannationes</i>	Str. 44. r. 12. <i>tamen</i> — <i>tantum</i>

Zagreb.

V. Gortan.

RÉSUMÉ

V. Gortan: REMARQUES SUR LE TEXTE DU POÈME „DAVIDIAS“ DE MARULIĆ

L'auteur apporte de nouvelles corrections au texte de l'édition *princeps* de „Davidias“, poème latin de M. Marulić, et propose des conjectures pour quelques mots mal conservés dans le ms. Il explique ensuite certains mots inusités dans le latin classique.